

Annelerin Ebeveynlik Öz Yeterlik Algıları ile Gelişimi Risk Altında Olan Bebeklerin Gelişimleri Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış

Veysel Aksoy*

Pamukkale Üniversitesi

İbrahim H. Diken**

Anadolu Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, ebeveynlerin (özellikle annelerin) öz yeterlik düzeyleri ile çocuklarının erken çocukluk dönemindeki gelişimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaları gözden geçirmektir. Bu amaçla betimsel alan yazın taraması yapılmıştır. Ele alınan makalelerdeki bulgular, annelerin sahip olduğu ebeveyn öz yeterlik algısının düzeyi ile çocukların bilişsel, sosyal ve dil gelişimleri arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca ebeveynlik öz yeterlik düzeyleri sosyo-ekonomik durum, sosyal destekler, bekâr anne olma ve annelik yaşı gibi değişkenlerden etkilenmektedir. Annelerin öz yeterlikleriyle çocuğun problem davranışları, annelik depresyonu ve stresi gibi değişkenler arasında da ilişkiler olduğu çalışmalarda rapor edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ebeveyn öz yeterliği, Çocuklar, Gelişimi risk altında olan bebekler/çocuklar.

Abstract

The purpose of this study is to overview studies on relationship between the parental self-efficacy levels (especially mothers' self-efficacy) and development of their young children. For this purpose, a narrative literature review was carried out. Based on the review of the literature, it is observed that there are relationships between the parental self-efficacy and children's cognitive, social and language development. Moreover, parental self-efficacy level is affected by some variables such as socio-economical condition, social supports, being a single mother and mother's age. Also, studies pointed out that there is a relationship between self-efficacy levels of mothers and child's problem behaviors, maternal depression and stress.

Key Words: Parental self-efficacy, young children, developmentally at-risk infant and toddlers.

*Öğr. Gör. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Denizli, E-Posta: vaksoy@pau.edu.tr

** Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir, E-Posta: ihdiken@anadolu.edu.tr

Öz yeterlik (self-efficacy), bireylerin muhtemel durumlarla başa çıkabilmek için gerekli olan eylemleri ne kadar iyi yapabildiklerine dair yargıları olarak tanımlanmıştır (Bandura, 1982). Algılanan öz yeterlik, bireyin bir işi başarmak için gerekli eylemleri organize etmek ve yapabilmek konusunda sahip olduğu kapasitesine dair inançlarıdır (Bandura, 1997). Bu ilkelerin ebeveynlik alanına uygulanması olan ebeveynlik öz yeterliği ise Bandura tarafından kuramsal çerçevesi belirlenmiş olan öz yeterliğin ebeveynlik alanına özgü davranış ve eylemlere (örn., bebek bakımı, sıcaklık, sevecenlik ve sorumluluk alma gibi) ilişkin inançlarla ilgili alanıdır.

Ebeveyn öz yeterliği (Parental self-efficacy)

Bandura'nın öz yeterlik konusunda belirlediği çerçeveye uyumlu olarak annelik ya da ebeveynlik öz yeterliği birçok çalışmada farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ebeveyn öz yeterliğinin, ebeveynlerin; ebeveyn rollerini bilgili ve yeterli olarak yerine getirmelerine dair beklentilerinin derecesi (Teti ve Gelfand,1991), çocuklarının davranış ve gelişimleri üzerinde olumlu etki bırakabilmeye dair algıları (Coleman, 1998), kendilerini ebeveynlik rollerinde yeterli görme dereceleri (Hassall, Rose ve McDonald, 2005) gibi farklı tanımları yapılmıştır. de Montigny ve Lacharite (2005) alan yazındaki 60 makaleyi inceledikleri kavram analizi çalışmalarında, ebeveyn öz yeterliği kavramının kullanım biçimlerine ve niteliklerine dair yaptıkları analiz ile kavramın bileşenlerini belirlemiş ve ebeveyn öz yeterliğini tanımlamışlardır. Buna göre, algılanan ebeveyn öz yeterliği, "*ebeveynin çocuğunun bakım ve yetiştirilmesiyle ilgili bir takım görevler hakkında sahip olduğu kendi kapasitesine dair yargıları ve inançları*" olarak tanımlanmıştır (de Montigny ve Lacharite, 2005, s.378).

Haidt ve Robin (1999), öz yeterlik inançlarının birçok bağlamdaki başarı ve performans için en iyi öngörüyü sağladıklarını belirtmişlerdir. Bandura (1997), yeterlik inançlarının ebeveynlik uygulamalarının önemli temellerinden biri olduğunu belirtmektedir. Annelik öz yeterliği inancının birçok psiko-sosyal değişken ve annelik yeterliği arasında aracı olarak işlediği, öz yeterlik inancının depresyon etkileri, sosyal

destekler ve yeni doğanın mizacı ile annelik davranışları arasında aracı etkisi olduğu bildirilmiştir (Teti ve Gelfand,1991). Yine çocukların problem davranışları ile annelerin ebeveynlik öz yeterlik inancı arasında ilişki olduğu da belirtilmektedir (Hassall, Rose ve McDonald, 2005; Maniadaki, Sonuga-Barke, Kakouros ve Karaba, 2005; Sanders ve Woolley, 2005).

Bandura'nın (1977, 1982, 1997) öz yeterlik kuramına göre yüksek ebeveyn öz yeterlik algısının ebeveynlikle ilgili görevleri üstlenmek konusunda ebeveynlerin kendilerine güvenmelerini, gereksinim duyulduğunda yüksek düzeyde çaba sarf etmelerini, zorluklarla karşılaştıklarında sorunun çözümünde ısrarcı olmalarını ve daha az çaresizlik duygusu yaşamalarını sağlamaya yardımcı olabilmesi genel kuramsal çerçeveye uygun düşmektedir. Yüksek ebeveyn öz yeterliğiyle duyarlı, uyarıcı, cezalandırıcı olmayan bakım sağlama ve etkin ebeveynlik yönelimi gibi belirli uyumsal ebeveynlik becerileri arasında ilişki olduğu gösterilmiştir (Coleman, 1998). Bununla birlikte yüksek ebeveyn öz yeterliğinin, çevreden gelen talepler karşısında yeterlilik, sorun yaratan zorlu durumlara karşı koyabilme, stres karşısında daha az olumsuz duygular yaşama ve sorunla karşılaşıldığında sebat göstermeyle ilgili öngörü sağladığı belirtilmiştir (Weaver, Shaw, Dishion ve Wilson, 2008). Buna karşın düşük ebeveyn öz yeterliğinin, annelik depresyonu (Teti ve Gelfand, 1991), çocuklarda var olan problem davranışlar, çocuğun anne tarafından sorunlu olarak algılanması ve ebeveynlik rollerinde etkin olmayan baş etme stratejileriyle ilişkili olduğu gözlenmiştir (Coleman,1998). Ayrıca düşük ebeveyn öz yeterliğiyle kendinden kuşku duyma, zorluklarla karşılaşıldığında yüksek düzeyde anksiyete yaşama, bir görev sonunda başarıdan çok başarısızlık durumunda kendini sorumlu görme, sorunları tehdit olarak yorumlama ve zorlu görevlerden kaçma ile ilişkili olduğu ve bu bireylerin erken çocukluk döneminde sağlayacakları ebeveynliğin düzeyinin ön görülemez olacağı bildirilmektedir (Weaver ve ark., 2008).

Bandura (1997, 2006) göre öz yeterliğin belirli bir alana özgü etkinliklerle ilgili beceri ve davranışlarla ilgili ölçülmesi gerektiğini, genel öz yeterliğin belirli bir etkinlik alanına özgü öz

yeterlik algısı hakkında gerçekçi bilgiler sunmayabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, bir bireyin genel öz yeterliği yüksek olmasına karşın ebeveynlik gibi özel bir takım bilgi ve becerileri gerektiren belirli bir alandaki öz yeterliği aynı derecede yüksek olmayabileceğini de belirtmiştir.

Ebeveyn öz yeterliğinin gelişimi

Ebeveyn öz yeterliğinin gelişimi bağlamında, ebeveynlerin kendi anne-babalarıyla yaşadıkları bağlanma ilişkisinin niteliğiyle, eşlerinden, akrabalarından ve yakın çevrelerindeki diğer insanlardan elde ettikleri sosyal desteklerle ve eğitim düzeyleriyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Holloway, Suzuki, Yamamoto ve Behrens, 2005). Coleman ve Karraker (1997)'a göre ise bu konuda farklı kuramlar vardır. İlk olarak, erken çocuklukta anne-babalarıyla yaşadıkları etkileşim sonucunda kişilerin ebeveynliğe ilişkin şemalarının oluştuğu ve ebeveynleriyle oluşturdukları bağlanmanın niteliğine göre de ebeveyn öz yeterlik algılarının temellerinin oluştuğu varsayılmaktadır. İkinci olarak her kültürün ve toplumun kendine özgü çocuk bakımı, gelişimi ve ebeveynlik pratiklerine ilişkin değer ve uygulamaları toplumsallaşma süreçlerinde birey tarafından özümseren ebeveynliğe ilişkin bilişsel tasarımı oluşturmaktadır. Üçüncü olarak bireylerin yakın akrabalarının çocukları ya da kendi çocuklarıyla yaşadığı ebeveynlik deneyimleri onların ebeveyn öz yeterliklerine ilişkin kendi algılarını meydana getirmektedir. Son olarak da ebeveyn öz yeterliğinin potansiyel kaynağı olarak, ulaşılabilen kaynaklarda sistematik olarak açıklanmayan ya da bahsedilmeyen, bireyin ebeveynlik rollerine ilişkin bilişsel ve davranışsal hazırlığı ya da hazır bulunuşluğu gösterilmiştir.

Öz yeterlik konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveyn öz yeterlik algısıyla birçok psiko-sosyal değişkenin bir arada incelendiği ve ebeveyn öz yeterliğinin çocukların gelişimsel özellikleri ile ilişkisinin konu edildiği görülmektedir (Örn., Anthony ve ark.; 2005; Coleman, 1998; Coleman ve Karraker, 2003; Desjardin, 2004; Diken ve Diken, 2008; Hassall, Rose ve McDonald, 2005; Knoche, Givens ve Sheridan 2007). Bu çalışmaların sonuçlarını bir araya getiren betimsel bir alanyazın taramasına olan

gereksinim temelinde; bu çalışmada, ebeveyn öz yeterlik algısıyla gelişimi risk altında olan bebeklerin/çocukların erken çocuklukta gelişimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, tek ebeveynli ya da ergen annelerin bebekleri, alt sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin bebekleri, klinik belirtiler rapor eden annelerin (annelik depresyonu ve stres gibi) bebekleri ve tanılanmış bir gelişimsel ya da davranışsal problemi olan bebekler gelişimi risk altında olan bebekler ya da çocuklar olarak kabul edilmiştir (Peterson, 1988; Shonkoff ve Meisels, 2000). Bu amaçla üniversitelerin online veri tabanında yer alan makaleler annelik öz yeterliği/yeterliği (maternal self-efficacy/efficacy), ebeveyn öz yeterliği/yeterliği (parental self-efficacy/efficacy), bebeklik (infant/toddler), gelişim (development), çocuk gelişimi (child development) gibi anahtar sözcükleri kullanılarak arama yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Yapılan alan yazın incelemesi doğrultusunda ebeveyn öz yeterliği kapsamında gelişimi risk altında olan bebekler ve ebeveyn öz yeterliği ile ilgili olarak bebeklerin bilişsel gelişimi, dil gelişimleri, annelik stresi ve çocukların davranış problemleri, annelik depresyonu ve çocukların davranış problemleri başlıkları altında yapılan çalışmaların bulguları bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Gelişimi risk altında olan bebekler ve ebeveyn öz yeterliği

Erken çocukluk dönemi gelişimde kritik öneme sahiptir ve çocuğun bu dönemdeki gelişimi ileri yıllardaki gelişimini de doğrudan etkilemektedir. Luebering (1995), ilk kez anne olan yeni doğan anneleriyle yaptığı çalışmada annelik öz yeterlik algısıyla bebek bakımına dair inançlar arasında olumlu bir ilişki olduğunu bildirmiştir. Annelik rolleri ile ebeveyn öz yeterlik algısı arasında olumlu bir ilişki olduğunu ve anne olmaktan mutluluk duyan annelerin kendilerini daha fazla yeterli hissettiklerini, algılanan ebeveyn öz yeterliği ile uygun ebeveynlik beceri ve davranışlarının birbirleriyle bağıntılı olduğunu belirtmiştir.

Öz yeterlik inançlarına dair algının anne-baba davranışları için öngörü sağladığı ve yüksek öz yeterlik algısına sahip annelerin daha uygun ebeveyn uygulamaları gerçekleştirdikleri bildirilmektedir (Coleman ve Karraker, 2000; Luebering 1995; Teti ve Gelfand,1991). Yüksek ebeveynlik öz yeterlik algısına sahip annelerin çocuklarına uygun çevresel ortamlar oluşturdukları ve daha az cezalandırıcı oldukları, bebeklerinin verdikleri işaretlere daha duyarlı oldukları, bebekleriyle etkileşimde etkin ve sorumluluk alan anneler oldukları belirtilmektedir (Coleman ve Karraker, 2000). Bu annelerin bebekleriyle iletişimde duyarlı ve içten oldukları ve sorumluluk duygusuyla hareket ettikleri ayrıca vurgulanmıştır (Teti ve Gelfand,1991). Annelerin ebeveyn öz yeterlik algıları ile bebeklerin bilişsel gelişimleri arasında ilişkinin de araştırmalara konu edildiği yapılan inceleme sonucu görülmüştür.

Bilişsel gelişim ve ebeveyn öz yeterliği

Ebeveyn öz yeterliğinin çocuğa sağlanan bakımın kalitesi üzerinde doğrudan etkili olduğu, öz yeterliğin gelişmiş olmasıyla anne-bebek etkileşiminin niteliğinin yüksek olması arasında ilişkinin varlığı ortaya konmuştur (Tucker, ve ark.,1998). Annelerin ebeveyn öz yeterlik düzeyleri ile ebeveynlik ve bebek gelişimi hakkındaki bilgi düzeyleri arttıkça bebekleriyle kurdukları ilişkinin niteliğinin de yükseldiği de bir başka çalışmada belirtilmektedir (Conrad, Gross, Fogg ve Ruchala, 1992). Uygun annelik davranışlarının ise çocuğun bilişsel gelişimini olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır (Coleman, 1998; Jackson ve Scheines, 2005).

Çocuğun bilişsel ve akademik gelişiminin sağlanabilmesinde erken çocuklukta evde öğrenme ortamının uygun olmasının önem taşıdığı ve yüksek ebeveyn öz yeterliği olan ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte evde öğrenme ortamlarına daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri belirtilmektedir (Machida, Taylor ve Kim, 2002). Coleman (1998) ebeveynlik yeterlikleriyle bebeklerin zihinsel gelişim puanları arasında olumlu bir ilişki olduğunu bildirmektedir. Buna göre, anne babaların uygun anne babalık davranışları sergileme düzeyleri arttıkça çocukların bilişsel gelişimi de paralel olarak artmaktadır. Öz yeterliğin, çocuğun

gelişimsel çıktılarıyla ebeveynlik arasında aracı işlevi gördüğü ve ebeveynlik etkinliklerine özgü öz yeterlik düzeyinin artışının çocukların bilişsel gelişimine de olumlu katkı sağladığı gösterilmiştir (Coleman ve Karraker 2003). Bir başka çalışmada, Jackson ve Scheines (2005), bekâr annelerin sosyo-ekonomik gelir düzeyleriyle çocuklarının bilişsel ve akademik gelişimleri arasında ilişki olduğunu belirtmektedirler. Düzenli bir işi olan annelerin işi olmayan annelere göre daha yüksek öz yeterlik algısına sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durumdaki annelerin çocuklarının bilişsel gelişimleri işi olmayan annelere göre daha yüksek bulunmuştur. Aynı çalışmada babaların çocuklarıyla kurduğu ilişki düzeyi arttıkça, yani annelerin ebeveynlik sorumluluğu paylaşıldıkça ve sosyal destekleri arttıkça, öz yeterlik düzeylerinin ve beraberinde çocukların bilişsel ve akademik gelişim düzeylerinin olumlu olarak yükseldiği belirtilmiştir.

Ergenlik çağındaki annelerin çocuklarının dil gelişim düzeylerinin düşük olmasının ve bilişsel gelişimlerinin gecikmesinin annelerin eğitim düzeylerinin düşük olmasıyla ilgili olduğu belirtilmektedir (Sameroff ve Fiese, 2000). Ergenlik çağındaki annelerin çocuklarının yaşamlarının ilk yıllarında uygun bakımı alamadıkları, ev ortamlarında daha az bilişsel uyaran ve uygun besin alabildikleri ve akranlarına göre düşük bilişsel gelişim gösterdikleri bildirilmiştir (Moore, Morrison ve Greene, 1995). Knoche, Givens ve Sheridan, (2007) ergenlik çağındaki anneler ve yeni doğan bebekleriyle yaptıkları çalışmada annelerin depresyon ve ebeveyn öz yeterlik düzeyleri ile bebeklerin Bayley Yenidoğan Gelişim Ölçeği'nden aldıkları puanları karşılaştırmışlardır. Yüksek düzeyde depresyon ve yüksek düzeyde ebeveyn yeterliği bildiren annelerin bebeklerinin Bayley Yenidoğan Gelişim Ölçeği'nden de yüksek puana sahip oldukları görülmüştür. Yüksek düzeyde depresyon ve düşük ebeveyn yeterliği rapor eden annelerin bebekleri ise daha düşük puan almışlardır. Düşük düzeyde depresyon rapor eden anneler ile bebeklerin Bayley puanları arasında ise anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Sonuçlar, annelerin depresyon ve öz yeterlik düzeylerinin bileşik etkisinin çocukların Bayley Yenidoğan Gelişim Ölçeği'nden aldıkları

bilişsel puanlarına dair öngörü sağladığını yönündedir.

Alan yazında bilişsel gelişimle yakından ilgili bir alan olan dil gelişimiyle ebeveyn öz yeterliği arasında ilişkinin incelendiği çalışmaların bulunduğu gözlenmiştir.

Dil gelişimi ve ebeveyn öz yeterliği

Erken çocuklukta dilsel uyanların sağlanması çocuğun dil gelişimi ve daha sonraki dönemde okula hazır olması bakımından önemli görülmektedir. McGowan ve ark., (2008)'nın risk altındaki çocukların anneleriyle yaptıkları çalışmada, annelere dilsel uyanlar sağlama konusunda danışmanlık ve eğitim sağlandığında bebeklerin ifade edici dil becerilerinde anlamlı gelişmeler elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca çocuğun dil ve bilişsel gelişimindeki geriliğin anne-babaların ebeveyn öz yeterliği üzerinde etki yaptığı bildirilmiştir.

Desjardin (2004), okul öncesi çağındaki işitme yetersizliği olan çocukların annelerinin algıladıkları annelik öz yeterlik düzeyleriyle çocuklarının alıcı ve ifade edici dil becerilerini geliştirmeleri arasında ilişki olduğunu belirtmektedir. Çalışmasında annelerin çocuklarıyla etkileşimde özel bir takım kolaylaştırıcı dil teknikleri kullanmalarıyla annelik öz yeterlikleri arasında ilişki bulunmuştur. Kendilerini çocuklarının dil gelişiminde daha bilgili ve yeterli bulan anneler etkileşim sırasında çocuklarına yeniden yapılandırma ve açık uçlu sorular gibi yüksek düzey dil teknikleri sağlamışlardır. Kendilerini daha az bilgili ve yeterli bulan anneler ise dili haritalama, yönergeler ve taklitler gibi düşük düzey dil teknikleri kullanmışlardır. Yine Desjardin (2006), annelerin annelik öz yeterlikleriyle çocuklarının dil ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi arasında ilişki olduğunu ve yüksek düzey yeterliğe sahip annelerin daha etkili dil teknikleri kullandıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte yüksek annelik öz yeterlik algısıyla paralel konuşma ve genişletme gibi yüksek düzey dil teknikleri arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Bunun yerine Desjardin (2006) tarafından düşük düzey dil tekniği olarak

sınıflandırılan kapalı uçlu sorularla anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Harty, Alant ve Uys (2006) iletişim yetersizliği olan çocukların alıcı dil düzeyleriyle annelerin disipline ve öğretime ilişkin öz yeterlikleri arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır. Çocukların alıcı dil yeterlikleri düştükçe annelerde kendilerini daha yetersiz hissetmektedirler. Ebeveynlikle ilgili olarak ebeveyn öz yeterliğinin ebeveynlerin davranışlarını ve stres düzeylerini etkilediği belirtilmiştir. Bir başka çalışmada, Diken ve Diken (2008), ifade edici dil geriliği/gecikmesi olan çocukların annelerinin ebeveyn öz yeterlikleriyle çocuklarıyla girdikleri sözel etkileşim uygulamaları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma bulguları kendilerini çoğu zaman yeterli hisseden annelerin çocuklarıyla daha fazla sözel iletişim kurduklarını göstermektedir. Dil gelişimi ve ebeveyn öz yeterliği ile ilgili incelenen araştırmaların bulguları doğrultusunda ebeveyn öz yeterliğinin, erken çocuklukta dil gelişimini destekleyici annelik uygulamalarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Annelerin sahip oldukları bazı özelliklerin ve yaşadıkları bir takım sorunların ebeveynlik öz yeterlik düzeylerine etki ettiği, bunun sonucunda bebeklerde bir takım sorunların ortaya çıktığı ya da bu sorunların anneler tarafından daha olumsuz bir biçimde algılanma eğiliminde olduğu belirtilmektedir (Hassall, Rose ve McDonald, 2005; Scheel ve Rieckmann, 1998; Seybold, Fritz ve MacPhee, 1991). Annelik stresi ve depresyonun, annelerin algıladıkları ebeveynlik öz yeterliklerine etki ederek, bebeklerin davranış problemleriyle baş etmede zorlanmalarına yol açtığı bildirilmiştir (Anthony ve ark., 2005; Bor ve Sanders, 2004; Hastings ve Brown, 2002; Maniadaki ve ark., 2005; Teti ve Gelfand, 1991).

Annelik stresi, davranış problemleri ve ebeveyn öz yeterliği

Yetersizliği olan bir çocuğa sahip olmanın ek birtakım duygusal ve maddi kaynak gereksinimlerini ortaya çıkardığı ve bu tür ek gereksinimlerin ebeveynlerin algıladıkları öz yeterliklerini tehdit edebildiği belirtilmektedir (Seybold, Fritz ve MacPhee, 1991). Seybold, Fritz

ve MacPhee (1991), tarafından yetersizliği olan bebeklerin anneleriyle yapılan çalışmada sosyal destekler ile yetersizliği olan bebeklerin annelerinin yeterlik algıları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, annelik yeterliğiyle desteklerden sağlanan doyum arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca ağır düzey yetersizliği olan bebeklerin annelerinin desteklerden daha az doyum sağladıkları görülmüştür. Algılanan öz yeterlik düzeyi yüksek olan annelerin ise sağlanan sosyal desteklerden daha yüksek düzeyde doyum sağladıkları belirtilmiştir.

Scheel ve Rieckmann (1998), duygusal ve davranışsal bozukluk tanısıyla klinikte tedavi gören okulöncesi çocuklarının ebeveynlerinin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin düşük olduğunu ve bu durumla bağlantılı olarak stres yaşadıklarını, ebeveyn stresi ve ailenin işlevlerinin ebeveynlerin ebeveyn öz yeterliklerine ilişkin ön görüş sağladıklarını dile getirmişlerdir. Çocuğun sahip olduğu duygusal ve davranışsal bozukluklar anne-babalarda ebeveynliğe ilişkin öz yeterlikte azalmaya ve stres düzeyinde artışa neden olmaktadır. Hassall, Rose ve McDonald (2005) 'da, yetersizliği olan çocuğun sahip olduğu iletişim becerilerinin ve davranışsal güçlüklerinin anne-babaların stres düzeyleri üzerinde etkili olan önemli değişkenler olduğunu belirtmektedirler. Ebeveyn öz yeterliği ile anne-babalık stresi arasında güçlü bir ilişki olduğu ve ayrıca yüksek ebeveynlik öz yeterliğine sahip annelerin daha fazla iç kontrol odağına sahip oldukları bildirilmiştir.

Anthony ve arkadaşları (2005) tarafından yapılan ebeveyn stresi ile okul öncesi öğrencilerinin öğretmen tarafından değerlendirilen sosyal yeterlikleri ve davranış problemleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, ebeveynlerin stres düzeyleriyle okul öncesi dönemdeki çocukların problem davranışları arasında doğrudan ilişki olduğu gösterilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre yüksek stres düzeyi rapor eden ebeveynlerin daha katı disiplin uyguladığı, çocuklarından beklentilerinin daha düşük olduğu ve daha az çocuk bakımı davranışı sergiledikleri görülmüş ve anne babaların uyguladığı katı disiplin ile çocuğun sosyal yeterliklerinin düşük olması arasında ilişki olduğu belirtilmiştir. Ebeveynlerin çocuk bakımı davranışları arttıkça çocuğun sosyal yeterlikleri de

artış göstermiştir. Ebeveynlerin stres düzeyi ile çocuğun sınıf içi sosyal yeterlikleri arasında ilişki olduğu belirtilmiştir.

Maniadaki ve arkadaşları (2005) tarafından yapılan ve dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB)'nin şiddetine dair algılamayla ebeveyn öz yeterliği arasında ilişkinin araştırıldığı çalışmada, ebeveyn öz yeterlik düzeyi düşük annelerin DEHB olan çocukların hiperaktif davranışlarını daha yoğun bir biçimde olumsuz algıladıkları bildirilmiştir. Annelerin, ebeveyn öz yeterlik düzeyi düştükçe, DEHB'na ilişkin davranışlar sergileyen çocuklar karşısında yetersizlik ve üzüntü duygularına kapıldıkları bildirilmektedir. Problem davranış gibi yetersizliği olan çocuğa sahip olmanın devamlı bir stres yaratarak ebeveynlerin yeterlik duygularını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir (Mash, ve Johntson, 1983). Ailenin stres düzeyinin ebeveynlik öz yeterlik algısını etkileyerek evde öğrenme ortamına dolaylı olarak etki ettiği, ailenin stres düzeyi arttıkça anne-baba öz yeterliğinde azalma olduğu ve çocuk için evde öğrenme çevresinin olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Machida, Taylor ve Kim, 2002).

Annelik depresyonu, davranış problemleri ve ebeveyn öz yeterliği

Annelik öz yeterliğinin düşük olmasıyla annelik depresyonu arasında ilişki olduğu pek çok çalışmada vurgulanmaktadır (Örn., Bor ve Sanders, 2004; Hastings ve Brown, 2002; Jackson ve Scheines, 2005; Teti ve Gelfand, 1991). Bu çalışmalardan, Bor ve Sanders (2004) ebeveyn öz yeterliğiyle depresyon arasında olumsuz yönde ilişki olduğunu bildirmişlerdir. Araştırmanın sonuçları, aşırı tepkili ebeveynlikle, annelik depresyonu, çocuğun cinsiyeti ve problem davranışları arasında olumlu ebeveyn öz yeterliği ile olumsuz yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, annelik öz yeterliğiyle çocuğun problem davranışları ve annelik depresyonu arasında olumsuz yönde ilişki olduğu bildirilmiştir. Sosyo-ekonomik değişkenler ve çocuğun problem davranışları kontrol edildikten sonra ebeveyn öz yeterliğinin aşırı tepkili ve baskıcı annelik için öngörü sağladığı belirtilmiştir.

Hastings ve Brown (2002) öz yeterliğin, otistik özellikler gösteren çocukların davranış problemleriyle ebeveynlerin akıl sağlığı çıktıları arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir değişken olduğunu ve öz yeterliğin çocukların problem davranışlarıyla annelerin anksiyete ve depresyon düzeyleri arasında aracı olarak rol oynadığını belirtmişlerdir. Weaver ve ark., (2008)'da, annelerin ebeveyn öz yeterlikleri ile bebeğin problem davranışları arasında olumsuz yönde ilişki olduğunu belirtmektedirler. Bebekleri 2 yaşında iken düşük ebeveyn öz yeterliği bildiren annelerin çocuklarının 4 yaşında problem davranış sergilediklerini ve 2 yaşta düşük ebeveyn öz yeterliğinin 4 yaşında ortaya çıkan problem davranışlar için ön görü sağladığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte annelik depresyonu ile çocukların problem davranışlarının tüm faktörleri arasında olumlu ilişki bulunmaktadır. Bebekler 3 yaşında iken bildirilen annelik depresyonu, 2 yaşta ebeveyn öz yeterliği ve 4 yaşta ortaya çıkan problem davranışlar arasında aracı rol oynamaktadır. Öz yeterliğin düşük olması annelik depresyonuna, annenin yaşadığı depresyon da çocukta problem davranışların ortaya çıkmasına etki etmektedir. Çocukta problem davranışların varlığı annelerin ebeveynlik öz yeterlik düzeylerini düşürürken annelik depresyonu düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte Surkan ve ark., (2008)'nın Brezilyalı düşük gelir düzeyine sahip annelerle, annelerin ebeveyn öz yeterlikleriyle çocukların fiziksel gelişim gerilikleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında ebeveyn öz yeterliğiyle çocukların boy ve kilo gerilikleri arasında ilişki olmadığı, ancak annelik depresyonu ile çocukları düşük kiloda olmaları arasında ilişki olduğu belirtilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Annelerin ebeveynlik öz yeterlikleriyle bebeklerin erken çocukluk dönemindeki gelişmeleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalar incelendiğinde ortak bazı noktaların ortaya çıktığı görülmektedir.

İlk olarak annelerin sahip olduğu ebeveyn öz yeterlik düzeyinin bebeklerinin farklı gelişim alanlarındaki gelişimleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Çocukların bilişsel ve dil

gelişimlerinin ve sosyal yeterliklerinin uygun şekilde gelişmesinde ve problem davranışlarının önlenmesinde annelerin ebeveyn öz yeterliklerinin önemli bir değişken olduğu görülmektedir.

İkinci olarak, yetersizlik tanısı almış ve/veya gelişimi risk altında olan çocukların erken çocuklukta gelişimlerinde annelerin uygun ebeveynlik davranışları sergileyebilmelerinin bu çocukların gelişimlerinin desteklenebilmesinde önemli olduğu görülmektedir. Yüksek ebeveyn öz yeterliğine sahip annelerin çocuklarının gelişimini destekleyecek uygun ebeveyn davranışlarını sergileyebildikleri görülmektedir. Bu tür çocuğu olan annelerin bebek bakımı ve eğitimi konusunda eğitilmeleri ebeveynlik öz yeterlik düzeylerini artırıcı etki göstererek çocuğun gelişimine katkı sağlayabilecektir.

Üçüncü olarak, annelerin ebeveyn öz yeterliklerinin anne olma yaşı, sosyal destekler, sosyo-ekonomik düzey, depresyon ve stres faktörleri tarafından etkilendiği görülmektedir. Sosyal desteklerden yoksun, düşük sosyo-ekonomik düzeyde ortaya çıkan bekâr ve ergen anneliği bebeklerin gelişimleri açısından risk oluşturmaktadır. Bebeklerde gelişimsel gerilik riskine karşı bu gruplarda yer alan annelerin bebek bakımı, bebekle uygun etkileşim ve diğer uygun ebeveynlik rolleri açısından eğitilmeleri ve desteklenmeleri gerekmektedir. Annelerin ebeveynlik öz yeterlik düzeylerinin doğrudan ya da dolaylı olarak annelik depresyonu ve stresini de etkilediği görülmektedir. Depresyon belirtileri gösteren ve/veya stres altında olan annelerin de uygun ebeveynlik davranışları göstermede zorlandıkları görülmektedir. Annelerin öz yeterliklerinin desteklenmesi yoluyla depresyon ve stres etkilerinin de azaltılabilmesi olası görülmektedir.

Son olarak, çocukların sahip oldukları yetersizlikler ve problem davranışların annelerin öz yeterlik düzeylerini etkileyerek depresyon ve strese neden olduğu bu durumun da uygun olmayan annelik davranışlarının sergilenmesi yoluyla çocukların gelişimini etkilediği görülmektedir. Bu karşılıklı döngünün kırılabilmesi için annelere bebek ve çocuk bakımında zorlu durumlara baş edebilme ve sorunlara çözüm üretebilme

yeterliklerinin kazandırılması ve desteklenmeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Çocuğun sahip olduğu yetersizlik ve problem davranışlara ilişkin aile eğitim ve danışmanlığı hizmeti verilmesi sorunları azaltıcı ve öz yeterliği artırıcı etki gösterebilir.

Annelerin sahip olduğu ebeveyn öz yeterlik düzeyinin çocukların erken çocuklukta gelişiminde etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte gelişimi risk altında olan çocukların bilişsel ve dil gelişimleri ile annelerin ebeveynlik öz yeterlik düzeyi arasındaki ilişkiyi araştıran daha fazla çalışmaya gereksinim vardır. Ayrıca annelerin ebeveyn öz yeterliğini geliştirecek eğitim programlarının geliştirilerek etkililiklerinin sınanmasına da gereksinim olduğu görülmektedir. Gelişimi risk altında olan grupta yer alan çocukların alan yazında henüz yer almamış olan diğer gelişim

alanlarındaki gelişimleri ile annelerinin ebeveynlik öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin de incelenmesi uygun olacaktır. Annelerin ebeveyn öz yeterliğiyle ilişkisi olduğu gösterilmiş olan depresyon ve strese neden olan diğer değişkenlerle ebeveyn öz yeterliği arasındaki ilişkiler de incelenmesi gereken diğer konulardandır.

Sonuç olarak ebeveyn öz yeterlik düzeyi ile gelişimi risk altında olan ve/veya yetersizlik tanısı almış olan bebeklerinin gelişim düzeyleri arasında oldukça önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin (özellikle annelerin) ebeveyn öz yeterliklerinin geliştirilmesi ve desteklenmesinin bu grupta yer alan çocukların gelişimi açısından oldukça önemli kazanımlara yol açabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The relationship between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development* 14, 133-154.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 32(2), 122-147.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman: New York.
- Bandura, A. (2006). Guide for constructing self-efficacy scales. In *Self-efficacy beliefs of adolescent*, Pajares F. & Urdan T. (Eds.) USA: Information Age Publishing.
- Bor, W. & Sanders, M. R., (2004). Correlates of self-reported coercive parenting of preschool-aged children at high risk for the development of conduct problems. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 3 (9), 738-745.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1997). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, 18, 47-85.
- Coleman, P. K. (1998). *Maternal self-efficacy beliefs as predictors of parenting competence and toddlers' emotional, social, and cognitive development*. Unpublished doctoral dissertation, the Eberly College of Arts and Sciences. West Virginia University, Morgantown.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2000). Parenting self-efficacy among mother of school-age children: conceptualization, measurement, and correlates. *Family Relation*, 49, 13-24.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2003). Maternal self-efficacy beliefs, competence in parenting, and toddlers' behavior and developmental status. *Infant Mental Health Journal*, 24(2), 126-148.
- Conrad, B., Gross, D., Fogg, L., & Ruchala, P. (1992). Maternal confidence, knowledge, and quality of mother-child interactions: a preliminary study. *Infant Mental Health Journal*, 13(4), 353-362.
- de Montigny, F., & Lacharite, C. (2005). Nursing theory and concept development or analysis perceived parental efficacy: Concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 49(4), 387-396.
- Desjardin, J.L. (2004). *Maternal self-efficacy and involvement: Supporting language development in young deaf children with cochlear implants*. Unpublished doctoral dissertation, University of California, Los Angeles.
- Desjardin, J. L. (2006). Family empowerment: supporting language development in young children who are deaf or hard of hearing. *The Volta Review*, 106(3), 275-298.
- Diken, I. H., & Diken, O. (2008). Turkish mothers' verbal interaction practices and self-efficacy beliefs regarding their children with expressive language delay. *International Journal of Special Education*, 23(3), 110-117.
- Haidt, J., & Robin, J. (1999). Control and efficacy as interdisciplinary bridges. *Review of General Psychology*, 3, 317-337.
- Harty, M., Alant, E., & Uys C. J. E. (2006) Maternal self-efficacy and maternal perception of child language competence in pre-school children with a communication disability. *Child: Care, Health and Development*, 33(2), 144-154.
- Hassall, R., Rose J., & McDonald, J. (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: the effects of parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(6), 405-418.
- Hasting, R. P., & Brown, T. (2002). Behavior problems of children with autism, parental self-efficacy, and mental health. *American Journal on Mental Retardation*, 107(3), 222-232.
- Holloway, S. D., Suzuki, S., Yamamoto Y., & Behrens, K. Y. (2005). Parenting self-efficacy among Japanese mothers. *Journal of Comparative Family Studies*, 36(1), 61-76.

- Jackson, A. P., & Scheines, R. (2005). Single mothers' self-efficacy, parenting in the home environment and children development in the two-wave study. *Social Work Research*, 29(1), 7–20.
- Knoche, L. L., Givens, J. E., & Sheridan, S. M. (2007). Risk and protective factors for children of adolescents: maternal depression and parental self of competence. *Journal of Child Family Study*, 16, 684-695.
- Luebering, A. (1995). The relationship between perceived parental self-efficacy and childrearing beliefs among first-time mothers of infant. *Paper presented at the biennial meeting of the society for research in child development*. Indianapolis, IN, March 30-April 2.
- Machida, S., Taylor, A. R., & Kim, J. (2002). The role of maternal beliefs in predicting home learning activities in head start families. *Family Relations*, 51, 176-184.
- Maniadaki, K., Sonuga-Barke, E., Kakouros, E., & Karaba, R. (2005). Maternal emotions and self-efficacy beliefs in relation to boys and girls with AD/HD. *Child Psychiatry and Human Development*, 35(3), 245-263.
- Mash, E. J., & Johntson, C. (1983). Parental perception of child behavior problems, parenting self-esteem mothers' reported stress in younger and older hyperactive and normal children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51, 86-99.
- McGowan, M. W., Smith, L.E., Noria, C. V., Culpepper, C., Langhinrichsen-Rohling, J., Borkowski, J. G., & Turner, L. A., (2008). Intervening with at-risk mothers: supporting infant language development. *Child Adolescent Social Work Journal*, 25, 245-254.
- Moore, Morrison & Greene, (1995). Children born to teenage mothers: analyses of the national longitudinal survey of youth-child supplement and the national survey of children. *Child Trends Inc.*, Washington DC.
- Peterson, N. L., (2000). *Early intervention for handicapped and at-risk children*. Denver, USA: Love Publishing Company.
- Sameroff, A. J. & Fiese, B. H. (2000). Transactional regulation. In Shonkoff, J. P & Meisels, S. J. (eds.) *Handbook of Early Childhood Intervention*. (pp.135-159) Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sanders, M. R., & Woolley, M. L. (2005). The relationship between maternal self-efficacy and parenting practices: implication for parent training. *Child: Care, Health & Development*, 31(1), 65–73.
- Scheel, M. J., & Rieckmann, T. (1998). An empirically derived description of self-efficacy and empowerment for parents of children identified as psychologically disordered. *The American Journal of Family Therapy*, 26, 15-27.
- Seybold, J., Fritz, J., & MacPhee, D. (1991). Relation of social support to the self-perceptions of mothers with delayed children. *Journal of Community Psychology*, 19(1), 29-36.
- Shonkoff, J. P. & Meisels, S. J. (2000). *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Surkan, P. J., Kawachi, I., Ryan L. M., Berkman, L. F., Vieira, L. M. C., & Peterson K. E. (2008). Maternal depressive symptoms, parenting self-efficacy, and child growth. *American Journal of Public Health*, 98(1), 125-132.
- Teti, D. M., & Gelfand, D. M. (1991). Behavioral competence among mothers of infants in the first year: the meditational role of maternal self-efficacy. *Child Development*, 62, 918-929.
- Tucker, S., Gross, D., Fogg, L., Delaney, K. & Lapporte, R. (1998). The long-term efficacy of a behavioral parent training intervention for families with 2-years-olds. *Research in Nursing and Health*, 21, 199-210.
- Weaver, C. M., Shaw, D. S., Dishion, T. J., & Wilson, M. N. (2008). Parenting self-efficacy and problem behavior in children at high risk for early conduct problems: The mediating role of maternal depression. *Infant Behavior and Development*, doi:10.1016/j.infbeh.2008.07.006 (in press).

Summary

A narrative literature review of studies on relationship between the parental self-efficacy levels and development of young children

Veysel Aksoy*

Pamukkale University

İbrahim H. Diken**

Anadolu University

Introduction

Self-efficacy can be defined as perceptions of individuals on how to deal efficiently with challenging situations (Bandura, 1982). Perceived self-efficacy is the beliefs of individuals on their capacities to organize the information and take steps to overcome the situations they face with (Bandura, 1997). As parallel with Bandura's self-efficacy framework, maternal or parental self-efficacy has been defined in different ways in various resources. For example, by reviewing 60 articles, de Montigny and Lacharite (2005) carried out a concept analysis to identify principles or essential elements of parental self-efficacy and then define it. They defined parental self-efficacy as beliefs or perceptions of parents regarding their parenting skills or capabilities (Montigny & Lacharite, 2005). Regarding development of parental self-efficacy, it has been discussed that parental self-efficacy are related to child-rearing experiences and quality of attachment with their own parents, level and quality of social support of

people around them, and educational levels of parents (Holloway, Suzuki, Yamamoto, & Behrens, 2005). As Bandura (1977; 1982; 1997) state that parents who have high level of parental self-efficacy are expected that they have high level of self-confidence regarding parenting, when needed they show high level of effort to deal with challenging situations. Parallel with Bandura's statements, positive relationships between high level of parental self-efficacy and sensitive, high level of using positive stimulations, and positive parenting skills have been found in studies (e.g., Coleman, 1998).

In related literature, there have been several studies conducted on parental self-efficacy, especially relationship between parental self-efficacy and psycho-social variables and child developmental characteristics (e.g., Anthony et al., 2005; Coleman, 1998; Coleman & Karraker, 2003; Desjardin, 2004; Diken & Diken, 2008; Hassall, Rose & McDonald, 2005; Knoche, Givens, & Sheridan 2007). A narrative study reviewing all these studies and coming to some conclusions

*Pamukkale University, Faculty of Education, Department of Special Education, Denizli. E-mail: vaksoy@pau.edu.tr

**Assoc. Prof. Dr., Anadolu University, Faculty of Education, Department of Special Education, Eskişehir. E-mail: ihdiken@anadolu.edu.tr

regarding parental self-efficacy is believed that it will contribute to the field. Based on this need, the purpose of this study is to overview studies on relationship between the parental self-efficacy levels (especially mothers' self-efficacy) and development of their young children. For this review, a narrative literature review was carried out in the framework of parental self efficacy and development of their young children.

Findings

Cognitive development and parental self-efficacy

Positive relationship between the quality of child-rearing practices and parent-child interactions and high level of parental self-efficacy has been observed in related literature (e.g., Tucker et al., 1998). It was also found (Conrad, Gross, Fogg, & Ruchala, 1992) that the higher level of parental self-efficacy and information that parents have about child development, the more quality of interactions occur between parents and their young children. Moreover, appropriate and responsive parental behaviors influence positively cognitive development of children (Coleman, 1998; Jackson & Scheines, 2005).

Language development and parental self-efficacy

Stimulating language development during early childhood is important for language development and school readiness. McGowan et al., (2008) studied parental efficacy with parents of children who were at-risk for developmental delay. They have found that when consultation and education were provided to parents on how to stimulate language development, expressive language development of their children improved significantly. It was also found in the study that delays on language and cognitive development of children had an impact on self-efficacy of parents.

Parental stress, problem behaviors and parental self-efficacy

It has been pointed out that having a child with disability requires additional emotional and financial resources and this situation might be seen kind of a perceived threat on parental self-efficacy (Seybold, Fritz, & MacPhee, 1991). Emotional and behavioral challenges of children may reduce level of parental self-efficacy and may increase level of parental stress. For example, Hassall, Rose & McDonald (2005) stated that communication skills and problem behaviors of children with disabilities are two essential variables influencing parental stress.

Parental depression, problem behaviors and parental self-efficacy

Results of several studies revealed that there is a relationship between low level of parental self-efficacy and parental depression (e.g., Bor & Sanders, 2004; Hastings & Brown, 2002; Jackson & Scheines, 2005; Teti & Gelfand, 1991). Studies pointed out that there is a positive relationship between parental overreaction, parental depression and problem behaviors of children whereas there is a negative relationship between parental overreaction, parental depression and parental self-efficacy.

Conclusion and Suggestion

Based on the review of the literature, it is observed that there are relationships between the parental self-efficacy and children's cognitive, social and language development. Moreover, parental self-efficacy level is affected by some variables such as socio-economical condition, social supports, being a single mother and mother's age. Also, studies pointed out that there is a relationship between self-efficacy levels of mothers and child's problem behaviors, maternal depression, and stress. Providing family-based practices focusing on improving and supporting parental (especially maternal) self-efficacy might be beneficial for overall development of children with special needs.